

HERVAINÉ SZABÓ GYÖNGYVÉR –
SZATMÁRI PÉTER

Államcivilizáció vagy civil állam:
az Orosz Föderáció perspektívái a 21. században

ÁLLAMCIVILIZÁCIÓ VAGY CIVIL ÁLLAM: AZ OROSZ FÖDERÁCIÓ PERSPEKTÍVÁI A 21. SZÁZADBAN

HERVAINÉ SZABÓ GYÖNGYVÉR¹ – SZATMÁRI PÉTER²

Absztrakt

Az Orosz Föderáció viszonylag új állam, ám magát az Orosz Birodalom és a Szovjetunió utódállamának tekinti. Alapvető kérdés, hogy birodalomként vagy nemzetállamként működik-e. A poszt-szovjet állam kifejezés nem mond semmit, a 2000-es évek definíciója a szuverén demokrácia kifejezés is nehezen értelmezhető, és a 2012-es évektől használt államcivilizáció kifejezés vált általánossá. A tanulmány a fogalom értelmezésének bemutatásával, majd az ezzel kapcsolatos reakciókkal foglalkozik, bemutatva azokat a nézeteket, amelyek az orosz civilizációs állam lebontására törekednek. A civilizációs állam nem egyszerűen külpolitikai diskurzus, hanem külpolitikai innovációt eredményező nézőpont, aminek segítségével az orosz külpolitika megalkotta a geopolitikai régiók fogalmát, és ehhez kapcsolódóan határozta meg globalizációs feladatait. A civilizációs diskurzus beemelődött az új alkotmányba, és 2021 nyarán a „kulturális szuverenitás” fogalma révén az orosz kultúra és történelem védelme és biztonsági kérdéssé válása is megtörtént. Azonban mindez erőteljesen emlékeztet a szovjet propaganda stílusára, és összevetve az EU külpolitika kulturális irányával erőteljesen leszűkített aktuálpolitikai nézőpontot tükröz, viszont elengedhetetlen az Orosz Föderáció kül-és belpolitikájának értelmezéséhez.

Kulcsszavak: Oroszország, államcivilizáció, civil állam, geopolitikai régió, kulturális szuverenitás, nyugatosítás

¹ Főiskolai tanár, rektori tanácsadó, Intézetvezető, Szolgáltatás és Tudásgazdaság Kutató és Fejlesztő Intézet Kodolányi János Egyetem

² Egyetemi docens, Tudományos és fejlesztési rektorhelyettes. Tanszékvezető, Nemzetközi Tanulmányok Tanszék, Kodolányi János Egyetem

Abstract

The Russian Federation is a relatively new state, but considers itself a successor state to the Russian Empire and the Soviet Union. The fundamental question is whether it operates as an empire or a nationstate. The term 'post-Soviet state' has no specific meaning, though the term of the 2000s 'sovereign democracy' is also difficult to interpret, finally the term state-civilization used since 2012 has become widely used. The study deals with the presentation of this term's interpretation as well as the reflections to these interpretations, also presenting the views that seek to dismantle the Russian statecivilization. The state of civilization is not simply a foreign policy discourse, but a perspective that results in foreign policy innovation, with the help of which Russian foreign policy elaborated the concept of geopolitical regions and defined its tasks of globalization in this context. The discourse of civilization was embedded in the new constitution, and in the summer of 2021, the notion of 'cultural sovereignty' also securitized and made the Russian culture and history a security issue. However, all of this is strongly reminiscent of the Soviet propaganda style and, compared to the cultural direction of EU foreign policy, reflects a strongly narrowed current political perspective, though at the same time it is essential for interpreting the foreign and domestic policy of the Russian Federation.

Keywords: Russia, statecivilization, civil state, geopolitical region, cultural sovereignty, westernization

1. Bevezetés

Az orosz kultúra és civilizáció beemelése a geopolitikai kérdésekbe tekinthető-e véletlennek? A Kodolányi János Egyetem globális inter-regionális kutatásai arra a kérdésre keresik a választ, hogy a civilizációk sokfélesége miképpen hat a politikai folyamatokra, miképpen határozza meg a politikai és üzleti viselkedést. A témakörben *Oroszország a globális világrendben* c. 2021-ben megjelent tanulmány Oroszország európaiság és másságát történeti összevetésekben mutatja be, rámutatva arra, hogy a civilizáció – állam – regionális geopolitikai helyzetének összekapcsolása olyan tudatos stratégiai tevékenységet takar, ami külpolitikai innovációs gondolkodást eredményezett (Hervainé, 2021). Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa miként vezetett a történelempolitika új államértelmezéshez és a külpolitika új modellje kialakításához, és ennek értelmében miként értelmezhetők a kulturális biztonságpolitika új tézisei. A kutatás módszerei között kiemelt a vezető agytrösztök témakörrel kapcsolatos írásainak áttekintése, ezek között az orosz kormányközeli szervezetek, illetve a legnevesebb nemzetközi szervezetek ide vonatkozó elemzéseit vettük alapul, a téma tudományos szakirodalmával.

Az orosz politikai gondolkodásban, és az Oroszországot érintő politikai elemzésekben alapvető feladat Oroszország politikai természetének értelmezése. Andrei A. Teslya kalinyingrádi *filozófus Oroszország a Globális politikában* (Russia in Global Affairs) c. folyóiratnak adott interjújában posztbirodalmi és posztszovjet struktúrájának nevezi Oroszországot, amelyben már nem orosz a birodalmi keret, de posztszovjet, mert az orosz államiság alapját a föderatív berendezkedés adja. Azonban nem nevezhető birodalomnak, mert annak legfőbb jellemzői hiányoznak: nem törekszik univerzális jellegre, nem kíván határain túl terjeszkedni, nincsenek nemzeti határain túli birodalmi határai, hiányzik a birodalmi tartalom, történelme nem az építés, hanem a veszteségek története. Nem nevezhető nemzetállamnak

– utalva Szergej Szergejev *Az orosz nemzet* c. művére –, mert a nemzeti logika és nemzetépítés csak rövid ideig jellemezte (Teslya, 2021).

A Valdai Klub honlapján Alekszej Miller *Az Orosz Birodalom 300. évfordulója* c. cikkét így kezdi: „Két Birodalom romjain élünk: az Orosz Birodalom és a Szovjetunió romjain. Amit örököltünk, mint kollektív identitásunk pillérét az a hajthatatlan makacsság szuverenitásunk és nagyhatalmi státuszunk megőrzésére. A szovjet birodalmi tapasztalat öröksége az etnikumok intézményesítése és területi státusza megteremtése autonóm köztársaságokban, ami lehetetlenné teszi a nemzetállam építését Oroszországban. Mindez a birodalmi örökség kreatív átalakítását, a politikai fejlődés jövő formáinak fejlesztését igényli” (Miller, 2021).

2. Oroszország államcivilizációjának alakítása

Oroszországot a Szovjetunió összeomlását követően „normál” államként kezelte a nyugati politika, az EU egynek tekintette a posztsovjeter államok csoportjában. Putyin a kétezres évek elején komoly kérdésként tekintett az orosz államiságra, és azt szuverén demokráciaként határozta meg. A szuverén demokrácia kifejezés fontos volt a közép-európai térség államai számára is, sőt az USA befolyása alatt működő nyugati országok szempontjából is értelmezhetővé vált.

Az államcivilizáció Putyin 2012-es elnöki kampánya során vált orosz belpolitikai kérdéssé. A cél az volt, hogy a civilizációs identitás fogalmába visszakerüljön az állam, szemben a civilizáció kulturális antropológiai definíciójával. Oroszország államcivilizáció tézise természetesen az orosz történelem által igazolt. Az államcivilizáció az orosz emberek, az orosz nyelv, az orosz kultúra, az orosz ortodox egyház és más vallások révén fejlődött, mint állampolitikai egység (President of Russia, 2013). Eszerint az orosz állam a kultúra fenntartója, másrészt az, hogy az állam áll a középpontban speciális jellemzőkkel bír. Az állam és civilizáció nem megkülönböztethetők, az orosz kultúra alapvetően államközpontú, autentikus, egyedi. Putyin nézőpontjában a statizmus központi gondolkodási mintázat, politikai filozófia, amely az orosz külpolitika forrása volt, amelyben a hatalom, stabilitás, szuverenitás értékei előbbre valók, mint a demokrácia és a szabadság értékei. 1999-től a statizmus (államközpontúság), a patriotizmus, a nagyhatalmi szerepkör és a társadalmi szolidaritás Putyin legfőbb orosz eszmeiséget érintő értékei, az erős állam a rend garantálója, a változások hajtóereje. Ily módon az államcivilizáció kifejezés nem törésvonal, hanem stratégiai váltó szereppel bír. Az államcivilizáció három kontextusban értelmezett: globális szinten válasz az USA demokratizálási törekvéseire, és felsőbbrendűségének hirdetésére, másrészt válasz a radikális iszlám fölerősödésére, harmadrészt belpolitikai haszna van.

Tehát az államcivilizáció alkalmas a liberalizmus ellen hatni – ebből kifolyólag a választások előtt fölerősödtek a liberális tiltakozások Putyin ellenében –, mert általa a liberálisok idegen ügynököknek tekinthetők, és az állam ellen fellépők az ostromlott vár érzetét keltik. Liberális értékrenddel az orosz kultúra egy másodosztályú USA vagy Nagy Britannia lesz, mivel a liberális tradíciók sosem voltak mélyek. Az államcivilizáció tehát meghatározza az eltéréseket, igazolja az eltérő ideológiákat, és civilizációs nacionalizmusként értelmezhető. Az államcivilizáció a civilizációs nacionalizmus fogalma, és a célja az orosz társadalom konszolidációja a közös történelmi és kulturális jellemzők mentén, és ellenpontozza az idegen közösségeket (Mjor & Turoma, 2020).

Az államcivilizáció olyan ideológiai platformot teremt, ami képes az ellenállóképesség kialakítására a demokrácia elősegítő programokkal szemben, megvédi a belső rendet a külföldi kritikákkal szemben és alkalmassá tesz a normatív ellenállásra, és nem kényszerít arra, hogy egyes normákat átvegyenek. Az államcivilizáció az identitást biztonsági fogalommá alakítja, és lehetővé teszi a belső politikai kontroll erősítését (Tsygankov, 2016).

Putyin átveszi az Izborszkij Klub által kidolgozott fogalmat, a kulturális kódot, aminek megváltoztatása is ellenséges lépés, az állam elleni támadás. Ukrajna eszerint civilizációs törésvonal, egy levágott terület, aminek valahova csatlakoznia kell. Az ukrán válság tehát nem egyszerűen nemzetközi konfliktus, hanem olyan belső instabilitás, ami a határléteből, a kulturális, történelmi és gazdasági civilizációs kontinensek törésvonalából fakad.

Putyin osztja Lavrov külpolitikai tézisét a globális politikai tájkép tektonikus mozgásáról, elképzelésük szerint a civilizációk többfélesége újfajta geopolitikai diskurzusokat eredményez. A fogalom alapján nemcsak az orosz nyelvű lakosság, nemcsak az etnikai oroszok jogosultak védelemre, hanem azok is, akik az orosz kultúrán nevelkedtek, akik az orosz közösséghez tartozónak érzik magukat – a R2P (responsibility to protect) elv, a védelmi felelősségre vonatkozó elv visszafordítása a nyugati liberalizmussal szemben. Az államcivilizáció kifejezés az ukrán válság során már alkalmazott volt, a határon túl élők védelme, azaz az Oroszok Világa védelme fogalom beemelésével.

Oroszország nemcsak önmagát jogosult megvédeni, hanem a globális civilizációs diverzitást is, amit az euro-atlanti együttműködés globális és univerzális civilizáció koncepciója fenyeget. Az ukrán válság értelmezése ennek alapján Oroszország beavatkozása azon jogos kívánságán alapult, hogy mint önálló civilizáció létezzen tovább (Linde, 2016).

2.1. Oroszország: a civilizációs állam narratíva kritikája

Christopher Coker angol történész idézi Nietzsche megállapítását, miszerint a felemelkedő Oroszországnak csak egy egyesült európai szuperarisztokrácia képes ellenállni. (Az EU ezt a szerepet tölti be.) Coker a Nagy Honvédő Háborút (1941-1945) olyan eseménynek tekinti, amely létrehozta a szovjet civilizáció megteremtésének feltételeit. Ennek része volt a történelem és a történelmi hősök új kultusza, az Orosz Ortodox Egyház támogatása Sztálin által, azaz az új orosz nacionalizmus megszületése. A kommunizmus feltámasztotta Oroszországot, Oroszország asszimilálta a kommunizmust, ám a kommunizmus sosem volt elég erős, hogy átvegye az uralmat az orosz kultúra felett. Utal arra, hogy a Balkán, a Baltikum, az ukránok ugyanúgy félnek Oroszországtól, mint egy évszázaddal korábban, pedig a kommunizmus veszélye elmúlt. A félelem oka a civilizációs tér, amit Oroszország Közel-Külföldnek nevez. Ennek a civilizációnak egy sajátos politikai osztálya van, a biztonságpolitikai elit, amely alapvetően nem annyira Oroszország státusának védelmében, mint az eltérő kultúra és identitás védelmében érdekelt. A szakadás, amit Putyin politikai törésnek nevez a politikai Nyugat és Oroszország között, a nemzetállamok és Oroszország, mint civilizációs állam között húzódik.

Coker az orosz civilizációs állam kialakulását a putyini időszakra teszi. Christopher Coker szerint Oroszország sohasem volt nemzetállam, még birodalom sem a szó hagyományos értelmében, hanem mindig is civilizációs állam volt, azaz a civilizációs állam nem más, mint maszkírozott autokrácia, amelyben az orosz kultúra és orosz történelem nem megtörhető, ezeréves civilizáció.

Az orosz civilizáció tétel azt jelenti, hogy nemet mondhatnak a Nyugatnak, az orosz civilizáció egy egységes egész, önálló és izolált a gondolkodásában, aktívan együttműködik eurázsiai szomszédjaival, azaz kulturális egység, önállóság és különlegesség jellemzi. A civilizációs nézőpont lehetővé teszi a szuverenitást, a nemzeti érdek, az idegen befolyástól való autonómia melletti kitartás politikáját, másrészt nincs vége a történelemnek, és a Nyugat hegemoniája elutasítható, ez utóbbi egyébként tipikus posztkolonialista nézőpont. A civilizációs diskurzussal a Nyugat univerzálisból provinciálissá válik, és nem kell elismerni vezető szerepét. Ettől kezdve Oroszország lehet tradicionalista, kollektivistá, tehát nem az európai modernizáció a mérce. A ciklikusság alapján Oroszország tartozhat a nyugati időkbe, de lehetnek olyan korszakai, amikor nem a Nyugathoz mérhető a fejlődése. (Coker, 2019)

2.2. Oroszország, mint északi hatalom

Az Izborszkij Klub helyettes vezetője, Oleg Rozanov abszolút új nézőpontot vezetett be. Véleménye szerint ideje véget vetni a Nagy Péter óta folytatott skizofrén vitának – hol van Oroszország helye Nyugat és Kelet között, mert Oroszország északi civilizáció, északi szubkontinens, északi klíma által formált térség, északi lakossággal és kommunikációval. Északon a Sarkkör a határ, az ország nem mozdítható, északi jellem, kultúra, északi megőrző állam és összeforrott lakosság jellemzi. Obscsina – közösség – nélkül nincs élet, az obscsina védelmezője az állam. Ettől fogva Oroszország nem Keleten vagy Nyugaton, hanem a centrumban található (Rozanov, 2021).

Sukhorukov V. D., Gladkij Yu N., és Kulik S. V. szentpétervári kutatók Oroszország szuverenitásának alapjaként a sarkkört teszik meg a nemzeti jellem és identitás alapjaként, amely térség az oroszország spirituális és mentális vonásait is kialakította. Az Arktikus Orosz Világ spirituális kör, amely az orosz civilizáció fejlődésének új ciklusához vezet (Sukhorukov et al., 2020).

Tsygankov A.P., és Tsygankov P.A. külpolitikai elemzők úgy vélik, hogy az orosz nemzetközi politika elméletek három nagy irányzata, a nyugatosok, az államközpontú statista gondolkodók és a civilizációs koncepciók csoportja a nyugati szankciók hatására egyaránt a nacionalista, azaz a civilizációs megközelítés felé fordultak és felsorakoztak a hivatalos politika mögé.

2.3. Oroszország civil városállam koncepciója

Mihail Hodorkovszkij, vagyonától megfosztott oligarcha, ismert ellenzéki politikus 2020 februárjában tette közzé oroszul és angolul politikai felhívását az *Új Oroszország, Gardariki a Városok földje* címmel. A szerző kijelenti, hogy Oroszország válaszut előtt áll, a rezsimnek öt, maximum tíz éve van hátra. Oroszország Hodorkovszkij álmaiban egy olyan ország, amelynek nemzeti érdeke a világgazdaságba való integráció, amely a joguralom alapján irányított demokratikus állam, erős civilizációs egységre és a szabadságra támaszkodik: ez Gardariki ahogy egykor nevezték, a városok földje, olyan nemzet, amelyben a városok saját kezükbe veszik a hatalmat. Számára a legfontosabb az ezeréves történelem, a közös európai, euro-atlanti civilizáció, amelyben nem akar idegen lenni, hanem amit alkotni és védeni szeretne. „Európaiak vagyunk, megvédtük ezt a civilizációt, a történelem meghatározza a jövőt” – indítja politikai tanulmányát (Hodorkovszkij, p. 2).

1. A nemzeti érdek a szuperhatalmi mítosszal való leszámolás, a nagyság fenntartható eszközökkel való elérése: a gazdaság, oktatás és tudomány fejlesztése.
2. Polgári államiság megteremtése. Oroszország birodalomként pozicionálta magát az elmúlt ötven évben, miközben a birodalmak kora a múlté. Polgári államiságra van szükség, amelyben a társadalom is fejlődik és növekedik. Oroszország civilizációs keresztúton áll, le kell számolnia a birodalmi nosztalgiával és az áldemokráciával, meg kell teremteni a valódi orosz nemzetet, annak civil államiságát a szabadság és önrendelkezés jegyében. Oroszország minden népe államalkotó, a kulturális integráció, az etnikumok és vallások a közös orosz kultúra részei. Ehhez új alkotmányra, új igazságszolgáltatásra, új politikai és jogi infrastruktúrára van szükség.
3. Demokrácia. Oroszország megteremtette a maga permanens despotizmusát, amelyben két állam létezett: a cári udvar, a kommunista párt vagy az Ozero szövetkezet³³, a privilegizáltak köre és a külső állam. Ez a kettős kör sosem szűnt meg. Oroszországban a demokráciának nincs alternatívája, amihez hiányoznak az alapok. Oroszországnak fejlett demokráciára van szüksége, innovatív és modern politikai módszerekkel.
4. Decentralizáció. Oroszország a 15. század óta túlcenzúrázott ország és a centralizmus mindig a hatalmi ellenőrzés és a gazdasági status quo megőrzését szolgálta. A centralizáció hatalmas pénzügyi források újraelosztását szolgálta, amihez hatalmas bürokratikus apparátus kellett, amely ellenőrzés nélküli befolyással bírt és lenyomta a civil társadalmat. A decentralizáció tehát a legfontosabb politikai feladat, amihez más állam ideál szükséges. Gardariki a viking városok országa ilyen volt, amelyben a városok önirányító hatalommal bírtak. A városfejlődés az európai és globális civilizáció modellje, a megavárosok a világméretű technológiai, gazdasági és kulturális fejlődés motorjai. Oroszország új modellje a megavárosok politikai uniója kell, hogy legyen. Mintegy 20 megaváros területi, politikai, adminisztratív kerületként funkcionálhat. Oroszország területi államból városállamok szövetségévé alakítása több évtizedet vehet igénybe. Az új igazgatási rendszerben az erős helyi-önkormányzatok, a megavárosok, mint regionális központok, és az erős központi kormányzat szükségessége képezi a három dimenziót. Minden más vagy autoriter államhoz vagy az állam széteséséhez vezet.
5. A joguralom a parlament hatáskörének helyreállítása, a görög-román-keresztény tradíciók átvezetése, ami európaivá teszi Oroszországot.
6. Parlamenti köztársasági rendszer: Oroszország vezetői mindig demokratikus választással kerültek hatalomra, ám az autokrácia maradt az egyetlen politikai variáns, ami életképes volt, perszonalizált vezetéssel. A parlamenti demokrácia, a hatalmi ágak elválasztása, az elnök és miniszterelnök hatalmi jogköreinek megosztása politikai sokkot okozhat, ám ha nem történik átalakulás, minden rendszer autokráciába torkollik.
7. Baloldali politikai fordulat szükségessége. Putyin alatt új osztály alakult ki: az opricsznikok (elnyomók) osztálya, amely a szocialista, a nacionalista és militarista eszmék veszélyes kombinációját alakította ki. Putyin a radikális jobboldal képviselője, aki baloldali jelszavakkal és fasiszta módszerekkel operál.

³³ Az Ozero szövetkezet Szentpétervár környékén a Putyin köréhez tartozó politikai elit dácáit összekötő informális hatalmi hálózat.

8. Szólásszabadság. Oroszországban a politikai rezsim képes az információ kontrolljára, ez a leginkább monopolizált terület. Az információs háború állandósult, amelynek központja a Kreml, és annak hadserege a rendszerhez tartozó agytrösztök sűrű hálózata. Ehhez a független média forrásainak megteremtése szükséges.
9. A gazdasági verseny helyreállítása. Oroszország gazdaságát a monopolgazdaságról a versenygazdaságra kell átállítani. Az állam beleszól minden iparág működésébe, és a piacgazdaság feltételei sohasem alakultak ki teljesen. A politikai monopólium és a gazdasági monopóliumok együttes megléte Oroszország gazdasági szerencsétlenségének forrása.
10. Könyörületesség. Az igazságosság Oroszországban kevés, a moralitást a könyörületesség elve alapján kell alakítani. A könyörületesség a beleérzés és felejtés képessége is, és meg kell tisztítani Oroszországot az igazságosság kegyetlenségétől. Tízmilliók vettek részt akaratlanul a rendszer bűneiben, de azok számára, akik aktív szerepet játszottak az állam maffia formájának megteremtésében nincs kegyelem (Hodorkovszkij, 2021).

Hodorkovszkij Gardariki víziója számos politikai csoport, művészi és kulturális elit kör víziójához hasonlít.

3. Az USA és Oroszország kapcsolatainak problematikája

Az Egyesült Államok az euroatlanti identitással szemben az angolszász stratégiai képességekre koncentrál, és Oroszországot továbbra is hanyatló hatalomnak tekinti, amely a kínai aszimmetrikus hatalmi nyomásra ismételtelen vissza fog térni az európai civilizációs közösségbe, ám nem mint nagyhatalom, hanem mint a Nyugatnak alárendelt állam. Az új amerikai vezetés a 2010-es évektől feladta a világ demokráciává alakításának tervét, és visszatért a hidegháborús külpolitikai üzemmódra, amelyben a demokrácia és autokrácia állnak szemben egymással – ez utóbbiak között a fő ellenség Oroszország és Kína.

A Carnegie Endowment for International Peace az USA Oroszországgal szemben kialakított politikáját olyan ördögi körnek tekinti, amelyet meg kellene törni. Minden amerikai adminisztráció javítani akar a kapcsolatokon, és mindegyik rosszabb kapcsolatokat eredményezett. Az okokat, amelyek Oroszországot a kapcsolatokat szétromboló kemény akciókra készítetik, a következőkben látják (Rumer & Sokolsky, 2019):

- Az USA nem hajlandó elfogadni Oroszországot, nem veszi figyelembe Oroszország ismételt visszautasítását a reformok és demokrácia promóciója témakörében, mint Oroszország belső rendjét veszélyeztető tény.
- Az USA egész Európában és Euráziában csak a NATO-t hajlandó elismerni, azaz az euro-atlanti biztonsági rendszert kívánja kiterjeszteni Oroszország teljes környezetére, amit Oroszország biztonsága veszélyeztetésének tekint.

- Az USA mindig túlértékelté saját képességeit, azaz túlzottan beavatkozott ambiciózus célokkal az orosz belügyekbe, túldimenzionálta hatását az orosz fejlődésre és a Kreml ügyeibe. Alapvető hiba, hogy az „amerikai érdekeket” a legexpanzívabb módon határozták meg, nem tették különbséget az alap és a perifériális érdekek között. Amennyiben Moszkva visszavágott, Washington magának vindikálta a jogot, hogy kioktassa Oroszországot.

A tanulmány kitér arra, hogy az orosz vezetők ma is nagyhatalomként tekintenek az országra, nem fogadják el az unipoláris világrend felfogást, ellene vannak az amerikaiak által szponzorált rendszer-váltásoknak, ragaszkodnak a saját befolyási szférához. Nos, az új amerikai kormányzat Joe Bidennel nem így kezdett: amit lehetett, azt szétrombolta Putyin gyilkosnak nevezésével, Oroszország ismételt megvadásásával az amerikai elnökválasztás ügyeibe való beavatkozás miatt és újabb szankciókkal.

Az Atlanti Tanács a Putyin utáni időkre készül. Aslund A. és Gozman L. három pontban határozták meg a feladatokat. A szerzők úgy látják a putyini rendszer végső stádiumába lépett, és ideje Amerikának, hogy átgondolja milyen politikai rendszert épít a régi romjain. A rendszert tekintélyelvű kleptokráciának nevezi, amelyben az elnök a hatalmát a titkosszolgálatnak delegálta. Az elnöki klientúra ellenőrzi az állam és a nagy vállalatok pénzügyeit. A jog és igazságszolgáltatás alárendelt az elnöknek. A rendszer szétesésének bizonyítéka az alkotmány 208 cikkellyel való kiegészítése 2020-ban. A változások alapján a rendszer még elnyomóbb lett, és azonos egy külföldi megszállással. Az orosz vezetés bűnözőkből áll, és Oroszország nem fejlődik a jelenlegi csoport uralma alatt.

- Az új kormány első feladata a szólásszabadság, a média szabadság a vallásszabadság és a gyülekezési jog helyreállítása, minden politikai fogoly szabadon bocsátása.
- Második, a titkosszolgálat és az FSB feloszlatása, minden titkosszolgálati alkalmazott elbocsátása, továbbá bármilyen foglalkoztatásuk tilos. Fel kell állítani egy Elsámoltató Bizottságot a Putyin rendszer bűneinek kivizsgálására. Szükséges egy új igazságszolgáltatási rendszer, új bíróságok és általános emberi jogi hivatal felállítása.
- Harmadszor, Oroszországnak fel kell számolnia az elnöki rendszert, mivel az erős végrehajtó hatalommal párosul és azonnali választásokat kell elrendelnie a politikai rendszer minden szintjén, a demokratikus áttörést követően. Arányos választási rendszert, személyre és pártra történő vegyes modellt kívánnak Oroszországra előírni. Az új kormányt fel kell készíteni a szeparatizmusra, arra, hogy kezelnie kell a jogrendben is a kiválás mechanizmusát. Ennek következtében Oroszország határai megváltozhatnak, de az új kormány nem nyúlhat az erőszak eszközeihez. Oroszországnak le kell küzdenie a birodalmi nosztalgiát. Oroszországnak új alkotmányra van szüksége a hatalommegosztás rendszerével. Átalakítandó a pártfinanszírozás rendszere, a parlamenti pártok csak közpénzből gazdálkodhatnak.

„Oroszországban 100 feletti a milliárdos oligarchák száma, akik valószínűleg elhagyják az országot. Az orosz gazdaság egészen stabil, alacsony inflációval és minimális költségvetési deficittel és adóssággal, és hatalmas nemzetközi valutatartalékokkal bír. Erős a központi bank, és jól funkcionál a pénzügyi rendszer. Az orosz piacgazdaság jól működik az állami beavatkozások ellenére is. Jól működnek a kis- és középvállalkozások, azaz a gazdaság teljeskörűen átalakult. A gazdasági stagnálás oka a koncessziós gazdaság, és az oligarcha gazdaság, a monopóliumok, amelyek a GDP felét adják az állami vállalatokkal. Mindez a Csubajsz időszakhoz hasonló új privatizációt igényel. A fenti változások megvalósítása az orosz emigráns diaszpóra hazavitelével történhet meg.” (Aslund & Gozman 2021, p. 12).

„A jelenlegi orosz külpolitika teljes kudarc, Oroszország izolált, nemzetközi szankcióknak alávetett pária állam. Mindez arra kényszerítette, hogy pénzügyileg és katonailag független maradjon. Az orosz birodalomnak ugyanúgy meg kell szűnnie, ahogy a többi európai birodalom összeomlott. Végül a nemzeti szimbólumok teljes reformja szükséges. Az elnöknek el kell hagynia a Kremlt, mint irodát, mert az az orosz despotizmus, a bolsevik diktatúra és a barbár luxus szimbóluma, azt múzeumként kell megnyitni. El kell törölni a jelenlegi himnuszt, el kell temetni Lenint, és le kell bontani minden szovjet emlékművet és szobrot.” (Aslund & Goznan, 2021, p. 9.)

A fenti kijelentések egy afganisztáni megszállást követő teljes újjáépítés forgatókönyvét sejtetik, és igazoltá teszik az orosz politika félelmét, az amerikai beavatkozást illetően. A jelentés szerzői magukat ugyanakkor igazoltnak látják, mert Hodorkovszkij is hasonló célokat fogalmazott meg.

Thomas Graham neves politikai elemző ezzel szemben úgy véli, hogy az USA nem Putyinnal, hanem Oroszországgal áll szemben legalább 150 éve. Ez a szembenállás a 20. században intenzívebbé vált, mintegy 25 éven át 2014-ig kevésbé volt érezhető. Nem osztja Oroszország hanyatlásának tézisé, és az a véleménye, hogy Oroszország ereje a nukleáris erőben van, az egyetlen ország, amely az USA-t 30 perc alatt képes elpusztítani. Olyan ország, amely a világ leggazdagabb ásványkincseivel bír, amely képes önellátásra, és a legjobban felkészültek egyike a globalizáció negatív hatásainak megtörésére. Az ENSZ BT tagja, ami az USA-val egy szintre emeli, rendkívül tehetséges lakossággal és tudományos közösséggel, beleértve a katonai és kibertér fejlesztéseket is, az USA számára komoly kihívás. Az orosz állam a történelem folyamatában mindig képes volt forrásait mobilizálni az állam és társadalom céljai elérésére, lehet, hogy gazdaságilag gyengébb, mint az USA vagy Kína, de a politikai akarat, a mobilizálási képessége jóval nagyobb erő, mint a gazdaság mérete vagy a lakosság száma. Mindez szükségessé teszi a verseny felelős menedzselését a két ország között, azaz a védekezés, a visszatartás, és a dialógus egyszerre jelentkezik feladatként (Graham, 2021).

4. Az orosz kulturális szuverenitás, mint nemzetbiztonsági kérdés

Oroszország 21. századi fejlődését meghatározó legfontosabb stratégiai dokumentum a 2021. július 2-án elfogadott Nemzeti Biztonsági Stratégia, amely felváltja a 2015., illetve a 2010. évi dokumentumokat. A biztonsági stratégia szolgál alapjául új gazdasági és társadalomfejlesztési, külpolitikai, tudományos és technológiai fejlesztési és egyéb más – köztük bizonyára a kulturális és civilizációs – stratégiának is. Cooper elemzése megállapítja, hogy amíg 2015. évi dokumentumban a hagyományos orosz spirituális és morális értékek megtartása és fejlesztése az orosz társadalom alapja, és a dokumentum szerint a kulturális és információs beavatkozásokkal – beleértve az alacsony szintű tömegkultúra és történelemhamisítás szándékait – kell megbirkózni Oroszországnak, addig az új dokumentum négy oldalon át tárgyalja a kultúra nyugatosításának és a kulturális szuverenitás elvesztésének fenyegetéseit. A dokumentum révén az orosz értékek és kultúra biztonságpolitikai kérdéssé vált. Julian Cooper elemzése kitér arra, hogy a kulturális fenyegetés legfőbb forrása az USA és szövetségesei, a transznacionális vállalatok, az NGO-k, a vallásos, a terrorista és extrémista szervezetek. Az elemzés megállapítja, hogy az orosz uralkodó elit nem osztja ezeket az értékeket, annak nincs morális alapja a társadalom vezetésére, az inkább idegen pénzügyi elitté vált. Másrészt a dokumentum különböző

minisztériumok anyagaiból összevagdalt, és a Kreml szenilis vezetésének félelmeit tükrözi (megj. itt a szerző utal az orosz vezetők életkorára: Putyin 68 éves, Averjanov 70, Patrusjev 69). Egyébként megalkalmatlan a dokumentum arra, hogy abból tényleges akciótervek készüljenek (Cooper, 2021).

A biztonsági stratégiai dokumentum kultúrát érintő elemei a következők:

- Napjaink változásai a hagyományos és tartós erkölcsi elvek elvesztésével jár. A pusztulásnak kitéttek az alapvető és kulturális normák, vallási szokások, a házasság intézménye, a családi értékek. Abszolúttá vált a személyi szabadság, a minden elérhetősége, erkölcsi relativizmus és önzés, az erőszak, a fogyasztás, és gyönyör kultusza, a kábítószer legalizálása, nem természetes életközösségek formálódása. A nemzetek közötti és a vallásközi kapcsolatok geopolitikai játszmák és spekulációk tárgyává válnak, ellenségeskedést és gyűlöletet szítva.
- Idegen eszmék és értékek átültetése a hagyományok figyelembevétele nélküli reformok a képzés, kultúra, tudomány, vallás, nyelv és információs tevékenység területén a társadalmak széteséséhez vezetnek, lerombolják a kulturális szuverenitás alapjait, az állami és politikai stabilitást.
- A tradicionális orosz társadalmi-erkölcsi és történelmi-kulturális értékek az USA és szövetségesei, a transznacionális gazdasági szervezetek, a nemzetközi nem-kereskedelmi, nem-kormányközi, vallási, extrémista és terrorista szervezetek aktív támadásainak vannak kitéve. Az Orosz Föderáció népeinek hagyományait, vallásosságát információs és pszichológiai, egyéni, csoportos és társadalmi szintet érintő társadalmi és morális támadások érik. Az információs-pszichológiai diverzió a kultúra nyugatosítása érdekében fölerősíti az Orosz Föderáció kulturális szuverenitásának elvesztésének fenyegetését. Gyakorivá váltak az orosz és a világtörténelem hamisításának kísérletei, a történelmi emlékezet megsemmisítésére, a nemzetek közti és vallásközi konfliktusok szítása az államképző nemzet meggyengítésére.
- A tradicionális orosz értékek része az élet, a méltóság, az emberek jogai és szabadsága, a patriotizmus, állampolgárság, a Haza szolgálata és felelősség sorsáért, magas erkölcsi eszmék, az erős család, az alkotómunka, a lelki értékek felsőbbrendűsége az anyagiak felett, humanizmus, jószívűség, igazságosság, kollektívizmus, kölcsönös segítség egymás tisztelete, történelmi emlékezet és a nemzedékek egymásra épülése, Oroszország népeinek egysége. A tradicionális orosz lelki-erkölcsi értékek egyesítik a soknemzetiségű és sokvallású országot.
- Az orosz értékek, a kultúra és történelmi emlékezet védelme az Orosz Föderáció népeinek egységének megerősítése, amelynek alapját az össz-orosz polgári identitás, az összemberi alapelvek és a társadalmi fejlődés képezi.
- Az orosz kultúra értékei megvédésének útja:
 - az össz-orosz polgári egység és identitás, nemzetek közti és vallások közti egyetértés, az Orosz Föderáció önellátási képesség kialakítása.
 - A történelmi igazságok védelme, a történelmi emlékek megőrzése, az orosz állam elsődlegessége és történelmi egysége, szembeszállás a történelemhamisítással.
 - A család intézményének megerősítése, a családi értékek megőrzése, a nemzedékek előbbsége.

- Az állami információs politika a tömegtudat formálásában az orosz erkölcsi és történelmi-kulturális értékek felé fordítása és kívülről ráerőltetett eszmék, sztereotípiák és viselkedési modellek visszautasítása.
- A képzés, oktatás, nevelés alapjainak fejlesztése, a lelki, intellektuális, erkölcsi és fizikai tökéletesedés érdekében.
- Olyan társadalmi projektek támogatása, amelyek az állampolgári hazafias nevelést, az Orosz Föderáció népének kultúráját és történelmi emlékezetét támogatják.
- Az Orosz Föderáció kulturális szuverenitásának megerősítése és az egységes kulturális térség megőrzése.
- Az anyagi és szellemi örökség, az orosz tudomány és technika, irodalom, művészet és kultúra, zene és sport, tudományos programokká és ismeretterjesztő képzésekké fejlesztése.
- Az orosz erkölcsi és hazafias nevelés jelenlegi példáinak, a kollektív orosz társadalmi kezdeményezéseknek, hasznos projekteknek támogatása.
- Az egyházi szervezetek erkölcsi szerepének növelése, az orosz társadalom harmonizálása vallásközi dialógusok és extrémizmusok elleni nevelés révén.
- Állami megrendelésekkel támogatni a tudomány és ismeretterjesztéssel kapcsolatos irodalmi és művészeti, film, színházi, tv, video, internet produkciókat, amelyek a fenti célokat szolgálják szemben az erőszak a faji és vallási extrémizmus politikájával.
- Az orosz társadalom védelme a külső ideológiai expanzióval szemben, a destruktív információs cselekményekkel, erőszak propagandával szembeni védekezés.
- Oroszország szerepének növelése a világ humanitárius, kulturális, tudományos és képzési tereiben. (Putin, 2021).

Amennyiben áttekintjük a fenti kérdéseket, többféle eredményt hozhatunk ki: az egyik, hogy ez a dokumentum visszahozza az ideológiai alapokat a nemzetközi kapcsolatokba és lehetővé teszi a nemzetközi propaganda tevékenységet és a propaganda belső rendszerének fejlesztését.

Oroszországnak nem egyszerűen egy liberális Európával, hanem egy kozmopolita nézőpontok mentén kialakított európai politikával szemben kell kialakítania külpolitikáját. A konfliktusok legfőbb forrása az orosz civilizációs realizmus külpolitikája, amely az EU-t nem tekinti állami jogosultságokkal bíró nemzetközi aktornak, amely gazdasági integrációként viselkedik, és legfőbb eszköze a szankciók politikája. Az EU-t Oroszország azért sem tekinti mérvadónak, mert annak politikai irányvonalát az EU „új urainak”, „a lengyel-litván balti keleti birodalmi elit” hisztérikus politikája határozza meg. Ez egyértelmű a második világháború felelősségét érintő új uniós dokumentumokban. Harmadrészt az EU nem önálló politikai szereplő, mert államai alávetettek az USA-nak, a NATO-nak, azaz nem szuverén államok, hanem ún. civil államok, amelyeknek külpolitikája alárendelt az atlantizmusnak.

Ha összevetjük ezt a programot az EU EAAS (European External Action Service: EU külügyi szolgálat) programjával, akkor megállapíthatjuk, hogy az EU esetében a kultúra az EU globális szerepkörének része, beleértve a kulturális diplomáciát, az UNESCO Világörökség programját, amivel a külpolitika szerves része a kulturális csere. *Az Európai napirend: a kultúra a globalizált világban c.*

dokumentum az EU külszolgálat, a tagállamok, a parlament, a civil társadalom koordinált nemzetközi kulturális kapcsolatainak egységes rendszere. A dokumentum hatálya kiterjed az Európai Szomszédosság térségére 16 Kelet-és Dél-Európai országra: politikai dialógus, és beavatkozási eszközzel. Kiterjed a Mediterrán térségre és a Cotonou Partnerség országaira (Európai Bizottság, 2016). Az összevetés során megállapíthatjuk, hogy kiterjed az emberi jogok és kulturális diverzitás támogatására, az interkulturális dialógusra, a kultúra teljes spektrumára: turizmus, oktatás, kreatív iparágak, örökség védelem, új technológiák terjesztésére az alapvető szabadságjogok, a megbékélés és növekedés érdekében. Tematikus programjai között a nyilvános diplomácia, oktatási és felsőoktatási együttműködés, a demokrácia és az emberi jogok, a globális közjavak fejlesztése a nemzetközi segélyezésben szerepelnek.

Az EU külpolitikájában a kultúra elemei tehát ugyanúgy nemzetközi stratégiai fejlesztési elemek, nem egyszerűen a nyilvános diplomácia részei, hanem annak felismerése, hogy a kultúra a nemzetközi politikai hatalmi szerepkör része. Az EU szöveg kerüli az európai civilizáció megfogalmazást, ehelyett az európai plurális kultúrákból indul ki. Az EU dokumentum egy expanziós dokumentum, amelytől elkülönülten fogalmazódnak meg az Oroszországgal kapcsolatos kérdések, amelyek inkább védelmi kérdések és az új európai stratégiai iránytűben nyertek megfogalmazást. Addig, amíg Európa esetében az európai civilizáció a nyugati gyarmati múlttal való szakítás morális és kulturális terheit jelenti, Oroszország esetében a szovjet múlt mögött az orosz civilizáció hatalmi forrásainak feltárása és megőrzése a globális szereplői státusz kritériuma.

5. Az államcivilizációs külpolitika eredményei

Az államcivilizációhoz kapcsolódó külpolitikai gondolkodás új elemeket emelt a politikába. A hagyományos geopolitikai gondolkodással szemben egy új fogalom, a geopolitikai régió bevezetése történt meg.

David Svarin megvizsgálta azokat a geopolitikai tereket, amelyeket az orosz külpolitika kialakított a diskurzusok szintjén az ukrán válságot megelőzően és utána. Svarin szerint Putyin alapvető célja az volt 2000-ben történő hatalomra kerülésekor, hogy helyreállítsa Oroszország nagyhatalmi státusát, mint erős és hatalmas országot, amely globális befolyással bír a nemzetközi politika ügyeinek alakításában. Eszerint Oroszország azon kevés nagyhatalmak közé tartozik, amelyik függetlenül határozza meg külpolitikáját, és dominálja a nemzetközi rendszert. A 2013-as évben Oroszország magát már, mint a nemzetközi közösség magasan értékelt tagját, a modern világ befolyásos és versenyképes pólusát látja. Összességében az orosz külpolitika nem annyira a racionális érdekekre és az anyagi feltételekre, hanem a nagyhatalmi státusra, „a hatalomra” koncentrál, függetlenül attól, hogy milyen a katonai vagy gazdasági felkészültsége. Ebben a tekintetben Svarin ugyanazt emeli ki, amit Morozova. A státus elérése az ország földrajzi kiterjedtségére és a történelmi múlt és forrásokra épít. Miután Oroszország jelentős területeket veszített, és hatalmas területek felett veszítette el az ellenőrzést, ezért Oroszországnak új geopolitikai identitásra van szüksége a hatékony külpolitika érdekében. Az orosz külpolitikai diskurzusokban három geopolitikai tér rajzolódik ki: az Euro-Atlanti Régió (EAR), az Eurázsiai Geopolitikai Régió (EGR) és a Csendes-óceáni Régió (APR). A három közül az euro-atlanti a központi helyet foglalta el.

Az Euro-Atlanti Geopolitikai Régió: a 2000-es években, a hidegháború megszűntét követően még 2007-ben is Oroszországot az atlanti térség részének tekintette Lavrov, annak ellenére is, hogy kimaradt az EU-USA által intézményesített atlanti rendszerből, és Putyin Oroszországot Európa nagyhatalmának értékeli, amelynek a külpolitikáját az európai identitása adja. 2008-ban az orosz külpolitika fő célja az euro-atlanti geopolitikai térség kiépítése volt Vancouvertól Vlagyivosztokig. Ez az USA-EU-Oroszország képletben értelmezendő, amelyben Oroszország nem központi szereplő, ám mélyebb integrációra törekszik mind az USA-val, mind Európával. E megközelítésben Oroszország egyike az euro-atlanti hármaskörnek. Mindezt egy új európai biztonsági szerződés képes stabilizálni. Moszkva arra próbálta rávenni az euro-atlanti hatalmakat, hogy a korábbi nyugati-atlanti tér fogalmát módosítsák úgy, hogy Oroszország is része legyen.

Eurázsiai Geopolitikai Régió: Oroszország a legnagyobb ázsiai hatalom, az ország területének kétharmada Euráziában található, természetes híd Európa és Ázsia között. Oroszország Eurázsia központja, Putyin 2005. évi beszédében kijelentette, hogy Oroszországnak civilizációs missziót kell betöltenie Ázsiában. Ennek alapján Oroszország demokratikus értékeket és a történeti közösségek erősítésének szerepét tölti be a közös múlttal vonatkozóan. Ide tartoznak a FÁK országai, akiknek a feladata a biztonsági, a gazdasági és a humanitárius együttműködés Euráziában. 2011-ben az Eurázsiai Unió már egy integráló és szupranacionális szervezetté vált, amely a fenntartható fejlődés modellje alapján az EU és az APEC mellett regionális térségformáló erő. Oroszország jövője azon múlik, képes lesz-e a Balti-tengertől a Csendes Óceánig Eurázsia vezetőjévé és gravitációs központjává válni. Tehát Svarin elemzésében kimutatja, hogy Eurázsia fogalma jelentős változáson ment át az orosz vezetés gondolkodásában, míg korábban definiálatlan hatalmas térség volt, majd egy térséggé vált, amit Oroszországnak kell uralnia, végül egy nemzetközi alrendszer lett, amelyben Oroszország intézményesített formában teremti meg a regionális felállást. Ezáltal az Eurázsiai Régió egy nemzetközi makrorégió szintjére emelkedik.

A Csendes-óceáni Geopolitikai Régió: e térség, szemben az európaival, egy inkluzív régió, amely képes az USA, a keleti hatalmak és Oroszország integrálására. Az első diskurzusokban a térség az orosz vektorális politika egyik iránya, majd dinamikusan fejlődő régió, végül egy olyan térség, amelyben Moszkvának tagságát erősítenie kell. Oroszország Ázsia fordulata nem más, mint a hatalmi hangsúlyok Ázsiába való átkerülésének követése, amelyben Oroszország egyike a nagyhatalmaknak. Ugyanakkor a térség Oroszország saját fejlődése szempontjából is kiemelt, mivel Szibéria és a Távol-Kelet fejlesztése csakis az ázsiai potenciálon belül értelmezhető. 2012-től az orosz fejlesztéspolitika vektora Szibéria és a távol-keleti régió a világ domináns fejlődési központjában. Ebben a térségben az orosz integráció nemcsak pragmatikus érdekeket szolgál, hanem maga is hozzá kíván járulni a térség dinamikájához. A térség fontos geopolitikai iránya az északi sarki, geopolitikai szubrégió fejlesztése Kínával közösen (Svarin, 2016).

A geopolitikai régiók fogalma azóta jelentős változáson ment át, beemelkedett az arktikus régió, amely Kínával közös fejlesztési megfogalmazásokat tartalmaz, és önálló térségként jelenik meg a kiber térség és a kiber biztonság.

A fentiek alapján Oroszország alapvető fontosságú kérdése az alkotmányozás. Kiemelt kérdés az ázsiai városfejlődési modell, a városrégiók alakulása, az etnikai autonóm törekvésekkel való megbirkózás. Oroszország gazdasági kihívásai mellett új elem az orosz oktatási rendszer, az orosz kultúra, tömeg-

kultúra és magaskultúra elemeinek áttekintése. Oroszország államkapitalizmus vagy sem, nem eldöntött kérdés. Kiemelt szereppel bír az infrastruktúra és kommunikáció, a tudománypolitika vizsgálata. Nem ismert az orosz társadalmi mozgalmak története, és áttekintést igényelnek az orosz tudományos műhelyek, amelyek politika alkotó szerepkörrel bírnak.

Felhasznált irodalom

- Aslund, A. & Gozman, L. (2021). Russia after Putin. How to rebuild the state. *Atlantic Council*. Eurasia Center.
- Coker, C. (2019). *The Rise of the Civilizational State*. Wiley.
- Cooper, J. (2021). Russia's updated National Security Strategy. *NATO Defense College*. <https://www.ndc.nato.int/research/research.php?icode=704#>
- Graham, E. T. (2021. szeptember 29). Academic Webinar: Constraining Putin's Russia. *Council of Foreign Relations*. <https://www.cfr.org/event/academic-webinar-constraining-putins-russia>
- Európai Bizottság, (2016. június 08). *Közös közlemény az európai parlamentnek és a tanácsnak. A nemzetközi kulturális kapcsolatokra vonatkozó európai uniós stratégia felé* <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016JC0029&from=EN>
- Hervainé Szabó Gyöngyvér (2021). *Oroszország a globális világtrendben*. KJÉ.
- Hodorkovszkij, M. (2021. március 25). *Gardariki, the land of Cities. 10 principles of reform for a post-Putin Russia*. <https://khodorkovsky.com/gardariki/2021>.
- Linde, F. (2016). The Statist Core of Vladimir Putin's Civilizational Discourse and its implications for Russian Foreign Policy. *Politics in Central Europe*. 12. (1.) 21-35.
- Miller, A. (2021. augusztus 11). The 300th Anniversary of the Russian Empire. Expert Opinions. Morality and Law. Program. *Valdai. Discussion Club*. <https://valdaiclub.com/a/highlights/the-300th-anniversary-of-the-russian-empire/>
- Mjor, K. & Turoma, S. (2020). *Russia as Civilization. Ideological Discourses in Politics, Media, and Academia*. Routledge.
- President of Russia (2013. szeptember 19). *Meeting of the Valdai International Discussion Club*. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/19243/videos>
- Putin, (2021). Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 № 400 „О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации” <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202107030001>.
- Rožanov, O. (2021). Олег Розанов: Россия — цивилизация Севера. 31 октября 2021, 18:28. <https://izborsk-club.ru/21857>
- Rumer, E. & Sokolsky, R. (2019. június 20). Thirty Years of U.S. Policy Toward Russia: Can the Vicious Circle Be Broken? *CEIP*. <https://carnegieendowment.org/2019/06/20/thirty-years-of-u.s.-policy-toward-russia-can-vicious-circle-be-broken-pub-79323>
- Sukhorukov, V. D., Gladkiy, Y.N. & Kulik S.V. (2010). The Russian Arctic World, as cultural circle and object of development. 2021 IOP Conf. Ser.: Earth and Environmental Science 1-8. [10.1088/1755-1315/816/1/012010](https://doi.org/10.1088/1755-1315/816/1/012010)
- Svarin, D. (2016). The Construction of 'geopolitical spaces' in Russian foreign policy discourse before and after the Ukraine crisis. *Journal of Eurasia Studies*. 7. (2), 129-140.
- Teslya, A. (2021. június 18). A Post-Sovjet Empire? Post-Imperial Reading of nationalities Policy. *Russia in Global Affairs*. <https://eng.globalaffairs.ru/articles/a-post-soviet-empire/>

- Tsygankov, A. (2016). Crafting the State-Civilisation Vladimir Putin's Turn to Distinct Values. *Problems of Post-Communism*. 63. Issue(3). 146-158. <https://doi.org/10.1080/10758216.2015.1113884>
- Tsygankov, A.P. & Tsygankov P.A. (2021). Constructing National Values: The Nationally Distinctive Turn in Russian IR Theory and Foreign Policy. *Foreign Policy Analysis*, 17. (4).
- Zevelev, I. A. (2009. december 20). Russia's Future: Nation or Civilization? *Russia in Global Affairs*. <https://eng.globalaffairs.ru/articles/russias-future-nation-or-civilization/>